

*Fejős Zoltán: „Mert abban az időben lehetett vándorolni”.
A cigándi amerikasok emlékezete.*

Cigánd Város Önkormányzata, Cigánd, 2017. 336 oldal.

Fejős Zoltán néprajztudós, az amerikas magyarok történetének tapasztalt kutatója. Elsőként 1984-ben, majd pedig 1988-ban nyílt lehetősége huzamosabb ideig az Egyesült Államokban kutatni, és ezután is több alkalommal visszatért, elsősorban Illinois államba és környékére. Kutatásai eredményeképpen született meg *A chicagói magyarok két nemzedéke 1890–1940* című könyve,¹ mely azonos című kandidátusi disszertációja alapján jelent meg.² A szerző ezzel a Chicagóba kivándorolt magyarok történetét feldolgozó kötettel, illetve számos más tanulmánnyal már letette névjegyét a magyarországi kivándorlás-kutatás témakörében. A most ismertetendő könyvében egy amerikai nagyváros helyett ezúttal egy magyarországi kistelepülés, Cigánd szemszögéből közelíti meg a témát, változatos forrásanyag feldolgozásával.

Ennek a széles körű, elsődleges forrásfeltárással és terepmunkára épülő kutatói tapasztalatnak a hatása a szerző legújabb kötetén is érezhető, aki a Cigándról történt elvándorlás bemutatásában is igen széles és sokrétű primer forrásanyagot használt fel. A források adatai alapján olyan adatbázist épített, melynek segítségével árnyaltabb kép kapható, és sokféle elemzés elvégezhető az elvándorlók életútjáról és társadalmi hátteréről. A cigándi amerikasok emlékezete éppen ezek miatt több egy hagyományos helytörténeti műnél. Példaként jár elől nemcsak a kivándorlás folyamatának kutatásában, de a legmodernebb kutatási módszerek alkalmazásában is. Felismeri, hogy a migráció komplex jelenség, a kivándorló és sok esetben visszavándorló népesség pedig több pusztán számadatnál, ezért valóságos emberekről, családtörténetekről kíván beszélni. A migráció folyamatát pedig lokális „keretek között megfigyelhető mintáiban próbálja érthetővé tenni” (8).

A cigándi kivándorlás története az 1880-as években kezdődött, az első kivándorlót 1885-ből sikerült azonosítani. A településről 1936-ig összesen 546-an vándoroltak el, a csúcspont az 1905-ös év volt 85 kivándorlóval. Ehhez fontos hozzátenni, hogy az 546 eset között nemcsak a cigándi lakosok, hanem Cigándon született, de a kivándorlaskor már máshol élt, cigándi származású, amerikai állampolgár, illetve amerikai születésű, de utoljára Cigándon élt személyek is találhatók (32). Az elvándorló-történetek feldolgozhatósága teljesen különböző: vannak, akiknek a teljes életútja rekonstruálható, mint például az 1893-as chicagói világtárlás híre miatt a kivándorlás mellett döntő Molnár Kálmáné (39). Vannak viszont sajnos olyanok, akikről a kivándorlás tényén kívül – és persze azon kívül, hogy cigándiak voltak – szinte semmit sem tudunk. Az adatok

¹ Fejős Zoltán 1993: *A chicagói magyarok két nemzedéke 1890–1940. Az etnikai örökség megőrzése és változása*. Budapest.

² Interjú Fejős Zoltánnal: <http://www.agt.bme.hu/balassi/fejoszoltan.html> – utolsó letöltés: 2019. május 5.

tehát semmiképpen sem teljes körűek, ezt a szerző is több ponton hangsúlyozza a kötetben.

A könyv három nagyobb részből áll. Az első és egyben legterjedelmesebb rész közel kétszáz oldalban mondja el Cigánd kivándorlástörténetét rendkívül részletgazdag, sok vizsgálati szempontot figyelembe vevő, széles módszertani spektrumú módon. A második rész tulajdonképpen egy forrásközlés, mely egy cigándi kivándorló, Kő Csáki József verses formában íródott önéletrajzát tartalmazza. A harmadik rész lényegét tekintve egy adattár a cigándi kivándorlókról az amerikai kikötők 1885 és 1936 közötti nyilvántartásai szerint.

A mű hiánypótló krónikája a tengerentúlra irányuló kivándorlásnak, melynek során – ahogy az *Eger* című hetilap fogalmazott a kivándorlás csúcsideszakának kellős közepén – „Amerika dollárja [vitte ki] népünket évente ezrével a vészes idegenbe”.³ A „vészes idegen”, Amerika földje azonban nem mindenki számára volt vészes, ahogyan ezt a cigándi kivándorlók élettörténetének számos pozitív példája is bizonyítja. Legtöbbször nem az állandó letelepedés gondolatával, hanem azzal a céllal vándoroltak ki, hogy kemény munkával néhány hónap vagy év alatt elég pénzt gyűjthessenek össze egy nagyobb földterület vásárlásához Cigánd határában. Ez nem tért el az országos trendektől, hiszen az elvándorlók fő célja általánosságban is a tőkegyűjtés volt, hogy hazatérve „önmagukból független birtokos parasztot vagy mesterembert faragjanak”.⁴ A cigándiak esetében a kivándorlás sokaknak sikert, prosperitást hozott, ami legtöbbször „dolláros földekhez” jutást jelentett. Cigándon így nevezték azt az egyébként Zsóna-kert, illetve Karádiföld nevű, Tiszacsermelyhez tartozó külterületet, ahol az Amerikában keresett pénzből vásárolt telkek voltak (153).

Az első rész alapvetően kronológiai rendben, ugyanakkor egyes fontosabb vizsgálati szempontokra külön fejezetben kitérve mutatja be a település lakosainak kivándorlását. A szakasz első fejezetének címe egyben egy rendkívül fontos kérdést tesz fel: „Megismerhető-e egy település kivándorlása?” A szerző a 19. század végi – 20. század eleji nagy elvándorlás témájával kapcsolatban a modern történettudomány egyik alapvető problémáját feszegeti: „hogyan szólhat hozzá egy ilyen általános problémához egy helyi, lokális vizsgálat?” (15.) A szerző leegyszerűsítőnek tartja azt a megszokott narratívát, mely szerint a kivándorlás az elszegényedés egyenes következménye volt. A folyamathoz számos további tényező is hozzájárult, például a kedvezőtlen birtokviszonyok, a megváltozott természeti környezet, a magas adók, az iparosodás elmaradottsága, a hitelfelvelekek és az uzsorakamatok, és még lehetne sorolni. Fejős Zoltán a helyi információk és az amerikai hatóságok által felvett adatok figyelembevételével kísérel meg a „cigándi esettanulmány” felvázolását, melyben a megszokott narratívákhoz képest a kivándorlással kapcsolatos olyan ismeretek és összefüggések is meg-

³ Hevesy Lajos 1911: Kincskeresők Tisztítótüze. *Eger* 1911. július 29. 6.

⁴ Várdy Béla 2000: *Magyarok az Újvilágban*. Budapest, 198.

vizsgálhatók, melyek pusztán helyi források és visszaemlékezések alapján nem szűrhetők le (34).

A szerző a helyi forrásokat és az online adatbázisoknak köszönhetően ma már széles körben elérhető amerikai forrásanyagot is kiaknázva kutatja fel Cigánd elvándorlóit. A széles spektrumú forrásanyagban az Ellis Islanden (kisebb részben pedig Philadelphia és Baltimore kikötőiben) rögzített beutazási nyilvántartások és hajóutaslisták,⁵ a Hamburgból induló hajók saját utaslistái, amerikai népszámlálások adatai, állampolgársági kérelmek dokumentációi, az általános katonai sorozások az I. és II. világháború során alkalmazott regisztrációs lapjai és nyilvántartásai,⁶ társadalombiztosítási kimutatások szerepelnek számos más primer forrás társaságában. A szerző alapvető munkamódszere az adatbázis-építés, amellyel a mai történettudományban talán a leginkább előremutató digitális bölcsészet irányába indul el. Adatbázisában összesen 546 cigándi elvándorlót azonosított, akikről a helyi és az interneten elérhető források adta lehetőségekhez mérten igyekezett minden lehetséges adatot összegyűjteni.

Fejős Zoltán a kvantitatív jellegű, statisztikai adatforrások és a narratív források kiegyensúlyozott kombinációja mellett a leszármazottak (javarészt az ágensek unokái) visszaemlékezéseit is beépíti történetírói munkájába – ezzel is bizonyítva, hogy az oral history módszere bizony akár egy évszázad távlatából is alkalmas módszer a nagy elvándorlás kutatására. A cigándi kivándorlás történetének feldolgozását a tárgyi emlékek és számos korabeli, illetve saját készítésű fotó teszi teljessé.

A fejezetben a kvantitatív és a kvalitatív módszerek kellő egyensúlyban változtatják egymást. Ezek biztos kezű egyensúlyozásával a szerző részletesen bemutatja a cigándi kivándorlás menetét, a kivándorlókat, illetve olyan fontos résztemaköröket, mint például a női kivándorlás és a zsidók elvándorlása. Egyéni élettörténetek is bemutatásra kerülnek, az egyik fejezetben például megismerjük Kő Csáki Józsefet, akinek verses önéletrajza a kötet teljes második részét képezi. A vizsgálati szempontok igen szerteágazók: a szerző nemcsak helyi, cigándi szemszögből vizsgálódik, hanem külön-külön fejezetekben elemzi például az együtt- és külön vándorlás, az amerikai munkavállalási mintázatok, a remigráció vagy a helyi emlékezet kérdésköreit. A cigándiak fő amerikai „célpontja”, a New York államban található Kreischerville, azaz Krájsvill is ismertetésre kerül (61). A Staten Islanden lévő település, ami ma már New York City részét képezi, 1900-ban mindössze 1135 fős lakossággal rendelkezett, akik közül 67 volt magyar (származású). A magyar kolónia 1907 körül már kialakulóban volt,

⁵ Ezek több online adattárban is elérhetőek már, a legismertebb talán a The Statue of Liberty – Ellis Island Foundation honlapja: <https://www.libertyellisfoundation.org> – utolsó letöltés: 2019. május 5.

⁶ Az I. világháborús regisztrációs lapok alapján végzett önálló, szintén adatbázisalapú kutatásra példaként említhető Ambrus László 2018: Magyar „doughboyok” az I. világháború amerikai hadseregében – egy propozográfiai kutatás jelene és jövője. *Hadtörténelmi Közlemények* (131.) 3. 735–756.

a cigándiak is a századforduló környékén kezdtek ide érkezni. Ebből a fejezetből az olvasó a cigándi amerikasok életének tengerentúli oldalával is megismerkedhet. Megelevenedik például a helyi magyar református közösség szerveződése, a saját templom vásárlása és felszentelése, illetve a betegsegélyező egyesület alakulása is, melynek például 1919 végére 36 cigándi tagja volt (73). Az első részt rövid bibliográfia, forrás- és képjegyzék, illetve név- és családtörténeti mutató zárja.

A kötet egyik legérdekesebb – egyben legszórakoztatóbb – része az, amelyben Kő Csáki József önéletrajza olvasható *Mindenütt helyt álltam* címmel. Ahogy a szerző fogalmaz, Csáki életrajza két külön világot ötvöz, „a viszonylag zárt parasztit és egy iparit [...] az Atlanti-óceán túlsópartján” (204). A kivándorló parasztember írói vénával is rendelkezett, versbe szedve írta meg élettörténetét 1878-as születésétől egészen 1920-ig, igen érdekes, itt-ott egészen megható részletektől sem mentesen. Csáki valóban mindenütt helytállt, a strófákat olvasva sokszínű, izgalmas életút bontakozik ki, melyet Fejős Zoltán gyakran primer forrásokra való hivatkozásokkal, életrajzi adatokkal, magyarázatokkal, képek beillesztésével egészít ki, alátámasztva Csáki saját narrációját.

A könyv harmadik részében a szerző az amerikai kikötői nyilvántartások adatai alapján közli a cigándi származású vándormunkások és kivándorlók névsorát, néhány fontosabb információval (Ellis Islandre érkezés dátuma, életkor, induló kikötő, hajó neve, amerikai kapcsolat, úticél stb.) 1885 és 1936 között, évenkénti bontásban. Egy különálló jegyzékben szerepel az Egyesült Államokban elhunyt cigándiak részleges jegyzéke, néhány sírkőfotóval kiegészítve a findagrave.com-ról.⁷ Ez az adattár egyedülálló példája egy település összes elvándorlójának részletes kigyűjtésére.

A kiadást felvállaló önkormányzat jól láthatóan fontosnak tartotta a külső világban is színvonalas kötet megjelentetését, aminek köszönhetően a könyv kemény táblás kiadásban, kítűnő minőségű papírra nyomva készült, a színes fotók jó minőségűek, nagy felbontásúak. A borítóterv Gerhes Gábor Munkácsy Mihály-díjas képzőművész munkája. A kötet mind szakmai színvonalában, mind pedig külalakjának minőségében méltó emléket állít a Cigándról kivándoroltaknak.

A nagy elvándorlás óta már három nemzedéknyi idő eltelt, a történelmi emlékezet megőrzése és átörökítése pedig nemzedékről nemzedékre egyre nehezebb feladat. „Ez a könyv része ennek az átörökítési folyamatnak” – írja a szerző (183), a kötet fontosságát pedig éppen ez adja. A helyi emlékezet ugyanis identitásképző erővel bír. Ahogy Gyáni Gábor fogalmazott ebben a kérdésben: „A helyi identitás megteremtéséhez és ápolásához elengedhetetlen valamilyen szintű »helyi tudás«, amely annak a lokális történelmi tudatnak az alapja, amely specifikus vonásokat mutat a múlt nagytörténetbe foglalt elbeszéléséhez képest.”⁸

⁷ A *Find a Grave* egy amerikai internetes adatbázis, amely sírfeliratokról és sírkövekről készült fotók széles köréhez biztosít hozzáférést kutatási céllal, a világ minden tájáról (www.findagrave.com – utolsó letöltés: 2019. május 5.).

⁸ Gyáni Gábor 2010: Identitás, emlékezés, lokalitás. In: uő: *Az elveszített múlt*. Budapest, 108.

Fejős Zoltán könyve is ezt a célt szolgálta – erre maga a szerző is kitér, amikor azt írja, egyik legfőbb célja az volt, hogy az új történelmi ismeretek rögzítése mellett „emlékezési folyamatot hozzon létre” (184), mégpedig „a sokféle megélt múlt összetartozásának felismerése és elfogadása érdekében” (188).

Fejős Zoltán a vállalt céljait maradéktalanul teljesíti, a kötet valóban hiánypótló módon, a modern történettudomány szempontjai szerint, és annak módszerei alkalmazásával végzi el a feladatot.

Rakita Eszter